

Одними із найважливіших завдань формування національної самосвідомості курсантів-прикордонників є: сприяння розвитку політичної культури, почуття патріотизму, етнонаціональної свідомості, застосовування історичних знань для аналізу процесів і явищ життя суспільства, знання досвіду уроків минулого та використання історичних надбань у практичній діяльності майбутнього офіцера-прикордонника.

1. Васянович Г. П. Мета, завдання та принципи патріотичного виховання студентської молоді. Вибрані твори: збірник наукових праць в 5-ти т. Львів: Сполом, 2010. С. 424–431.

2. Головінський І. Національна свідомість як рушійна сила державотворення. Психологічна інтерпретація. К., 2004. – 234 с.

3. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави. *Рідна школа*. 2001. № 2. 148 с.

4. Калакура Я. Історична пам'ять як чинник самоідентифікації українців. *Українознавство*. 2004. Ч.3–4. С. 206–210.

Анатолій ЧЕРНЕНКО

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна),
кандидат юридичних наук, доцент

ВИКОРИСТАННЯ ГІПНОЗУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ВЕРБАЛЬНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КОНТЕКСТІ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Протягом багатьох років серед вчених та практиків триває дискусія про можливість застосування гіпнозу під час проведення вербальних слідчих (розшукових) дій (далі – слідчих дій) у кримінальному процесі. Причому у цій дискусії з'явилося не дві, а три сторони, що само по собі є нетрадиційним, як і сам гіпноз. Пояснимо. Є сторона, яка відстоює думку про можливість проведення слідчих дій з використанням гіпнозу, це перша сторона. Друга сторона висловлює думку про повну заборону використання гіпнозу у слідчих діях. Третя сторона відстоює думку про можливість використання гіпнозу, але не під час проведення слідчих дій, а у ході оперативно-розшукових заходів і у випадках, коли будуть використані всі традиційні методи розслідування і останні були нерезультативними. Також варто зазначити, що всі сторони у своїх доводах є доволі переконливими. Важливою обставиною при вирішенні названої проблеми є те, що вона суттєво впливає на права учасників кримінального провадження. Саме такі обставини та не вирішення цієї важливої для кримінального процесу проблеми на протязі тривалого часу й обумовлюють актуальність обраної

нами теми.

Почнемо з противників запровадження гіпнозу під час проведення слідчих дій.

Попереджають про небезпеку використання гіпнозу у правоохоронній діяльності В. Коновалова, Ю. Шепітько та М. Панов, обґрунтовуючи це тим, що правоохоронцям, в принципі, варто заборонити застосування у практичній діяльності прийомів, які передбачають вплив на психіку людини за допомогою екстрасенсорики, гіпнозу тощо. О. Вакулик, О. Ларін та О. Ратінов вважають, що під час сеансу гіпнозу людина повністю позбавлена можливості усвідомлювати дії, які застосовують відносно неї, їх оцінювати і перешкоджати їм, тому гіпноз є порушенням конституційних прав людини на особисту недоторканність, навіть якщо він застосовується до особи, яка дала особисту згоду на його застосування. О. Крюкова зазначає, що необхідно рішуче відхилити можливість застосування гіпнозу у процесі розслідування. Загалом, прибічниками цієї точки зору робляться посилення на те, що однією з вимог проведення допиту в кримінальному процесі є здатність допитуваного завжди мати вибір власної лінії поведінки [1, с. 143].

Правомірність застосування гіпнозу як одного із засобів встановлення істини при розслідуванні кримінального правопорушення та відомостей, отриманих в результаті його застосування, бентежить тим, що гіпноз, який цілком базується на навіюванні, є «вторгненням» гіпнотизера в людську свідомість та активним впливом на неї. Виходячи з того, що вплив є обов'язковою умовою спілкування як взаємодії, у слідчій практиці постає питання про застосування його у рамках положень закону [1, с. 144].

В. Савченко та І. Королишин зазначають: »Точку зору В. Весельського, В. Кузьмічова, В. Мацишина, А. Старушкевича можна висловити так: «Людина не може бути об'єктом будь-якого насилля, в тому числі і психічного. Вважаємо, що використання в практиці отримання інформації від людей гіпнотичного навіювання є передчасним». Або ще: «...не може бути рекомендований (гіпноз) в силу того, що є засобом впливу на волю допитуваного, засобами, що обмежують або виключають його можливості і здібності на свій захист». Іншими словами, саме тому, що в гіпнотичному стані людина безпорадна, не може контролювати ситуацію і захищати себе, гіпноз не може використовуватися у кримінальному судочинстві» [2, с. 275].

А. Севастьянова, З. Пшенічнова цитують норми Конституції України: «Виявлення доброї волі особи закріплено у ст. 28 Конституції України, де зазначено, що «жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідженням», ця ідея повинна відбиватися у кожному можливому засобі отримання доказів» [3, с. 313]. А потім продовжують: «Але ж ми можемо стикнутися з низкою проблем, адже ніхто не в змозі стовідсотково стверджувати, що гіпнолог неупереджений щодо кримінального провадження і не примушує особу в цьому стані говорити те, що хоче від нього почути. Важко також перевірити професійність гіпнолога,

глибину його знань» [3, с. 313].

На наш погляд, дещо категоричні, але цілком логічні думки про заборону гіпнозу під час проведення слідчих дій. Проте й полярна думка теж доволі переконлива у можливості його використання.

Так, В. Савченко та І. Королишин зазначають: «...сьогодні, за даними зарубіжної преси, гіпноз, як метод розслідування злочинів, застосовується у США (поліція та ФБР), ФРН, Великобританії, Австралії, Ізраїлі, Канаді відносно очевидців як стимулятор для пригадування подробиць подій і має законодавче підкріплення.

Зарубіжна поліція використовує своїх співробітників в якості спеціалістів-гіпнооператорів, а також надає в якості судових доказів дані, одержані в результаті «слідчого гіпнозу» [2, с. 273–274].

Тут хочеться дещо пояснити. У названих країнах, де допускається застосування гіпнозу у кримінальному провадженні, немає формального визначення доказів, тому буквально копіювання їх досвіду та застосування його у нашій країні є не зовсім коректним. У нас є поняття доказів, визначені їх властивості тощо, тому використання даних, отриманих з використанням гіпнозу по нашому законодавству є недопустимим. Звідси таке обґрунтування вважаємо некоректним.

Є думка, за якою автори пропонують не лише проводити допит із застосуванням гіпнозу у класичному порядку із попередженням особи про його застосування, але й без її попередження про застосування до допитуваного гіпнозу (приховано). На думку авторів, «Якщо ж особа відмовляється від давання показань, які містить у своїй пам'яті, або не дає згоди на проведення допиту із застосуванням класичного гіпнозу, або ж у слідчих органів виникають обґрунтовані сумніви в правдивості наданих особою показань, то в окремих випадках, які мають бути чітко передбачені в законі, її доцільно допитати, використовуючи некласичний гіпноз» [4, с. 231]. При цьому автори вважають, що «П'ятою умовою застосування гіпнозу під час допитування особи є відсутність у неї відповідних медичних протипоказань у вигляді деяких психічних хвороб і відхилень, що має бути встановлено шляхом проведення судово-психіатричної й судово-психологічної експертиз. Ураховуючи цю умову, в особливо складних кримінальних справах за наявності можливості слідчим органам буде доцільно забезпечити проведення зазначених експертиз щодо потерпілого, підозрюваного й головних свідків заздалегідь, щоб потім у будь-який момент бути готовими до проведення допиту цих осіб із застосуванням гіпнозу» [4, с. 230].

Дані висловлювання виглядають не зовсім логічно, а головне – не зрозуміло, як автори ставляться до прав допитуваного. Ще хочеться запитати у авторів: «Чи могли б вони самі давати показання із застосуванням гіпнозу? Чи готові вони себе піддати сеансу прихованого гіпнозу у ході кримінального розслідування?». Проте думка про необхідність проведення у певних випадках судово-психологічної експертизи є небезпідставною. Така думка

висловлювалась й іншими авторами: «Також були пропозиції втілення гіпнопродукційного опитування у кримінальному процесі в якості особливого роду судово-психологічної експертизи» [1, с. 145]. На наш погляд, у разі, коли підозрюваний заявляє, що вчинив суспільно-небезпечне діяння під впливом гіпнозу іншої особи, то у цьому разі, з метою перевірки таких показань, можливо, наступний його допит варто проводити із застосуванням гіпнозу і його варто вважати комплексною судово-психологічною чи судово-психіатричною експертизою з використанням гіпнозу. А точніше, проводити не допит, а таку комплексну судово-психіатричну експертизу, до проведення якої залучати психіатрів і гіпнологів.

Третя сторона дискусії виглядає найбільш поміркованою, на що вчені неодноразово звертали увагу: «Заслугове уваги точка зору Л. Удалової, яка зазначає, що гіпноз – це не «тваринний магнетизм» і не шарлатанство, а науково обґрунтований медичний метод, широко застосовуваний більше ста років у медицині, психології і психіатрії, а останнім часом – і в криміналістиці як високоефективний спосіб відтворення подій минулого. Вчена підтримує тезу, з якою варто погодитися, про те, що використання гіпнозу можливе тільки в тому разі, коли вичерпані всі інші можливості одержання інформації з інших джерел. Дані, отримані за допомогою гіпнопродукції, споконвічно мають орієнтуючий характер і повинні піддаватися ретельній перевірці в ході подальшого розслідування» [1, с. 144].

На наш погляд, така думка дійсно є поміркованою і певним чином знімає напругу між двома категоричними сторонами даної дискусії. Дійсно, дані, отримані за допомогою гіпнопродукції, мають орієнтуючий характер і можуть бути використані наряду з даними, отриманими під час оперативно-розшукової діяльності чи негласних слідчих (розшукових) дій.

Підбиваючи підсумок, варто констатувати, роботу щодо застосування гіпнозу у кримінальному провадженні необхідно продовжувати і у подальших наукових дослідженнях зосередити увагу на можливості проведення судово-психіатричної експертизи з використанням гіпнозу, розробці її методики тощо.

1. Данкевич М.С. Правомірність застосування гіпнозу під час допиту потерпілих і свідків та процесуальне значення відомостей, отриманих за його результатами. *Вісник кримінального судочинства* № 1/2018. С. 140–147. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/1_2018_Dankevuch.pdf

2. Савченко В.А., Королишин І.М. Про допустимість використання гіпнозу при розкритті і розслідуванні злочинів. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 1 (4), 2014. С. 272–280. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v1_2014/28.pdf

3. Севастьянова А.Ю., Пшенічнова З.І. Проблеми використання доказів, отриманих нетрадиційними способами, у кримінальному провадженні. *Молодий вчений*. № 12 (52) грудень, 2017 р. С. 311–315. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/12/72.pdf>

4. Узунова О.В., Кальонов О.О. Процесуальна модель проведення допиту з використанням гіпнозу на досудовому розслідуванні. *Право і суспільство*. № 3 частина 2 / 2016. С. 227–234. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2016/3_2016/part_2/41.pdf